

Aribonis sententia.

Quamvis autem duo semper toni in una sint littera vel voce, tamen multo melius et frequentius conveniunt singulis neumis ac sonis, formulis toni, secundi, quarti, sexti, et octavi. Nam formulæ primi, tertii, quinti, septimi non conveniunt, nisi cum cantus descendit ab alto, et in gravem devenerit finem.

Alia sententia utiliter explanata.

Quamvis cantus sit autenticus, tamen plures ejus neumæ et soni versantur in V. ejus chordis, quæ communes sunt autentis et plagalibus, quam versibus, quæ autentis separatim deputantur; ideoque sapius et melius formulis plagalium etiam neumæ autenticorum conveniunt, in quibus sæpius morantur

A in antiphonis: *Eccæ nomen D.* quamvis sit autentica, plures tamen ejus neumæ possunt plagales videri quam autenticæ, ut puta: *Eccæ, et nomen, et Dni, et de longinquo, ac et claritas, et ejus, et replet, et orbem, et terrarum* sunt plagales, ut pote spatio plagalium currentes; sola *venit* est autentica, omnes tamen ejus neumæ plagales sunt dicendæ, quia a finalis quinta non transcendit chordam: sic in pluribus eadem ratio est habenda, de quibus modo non est dicendum per singula. Quando autem a finali chorda disipente transcendunt, et sextam, septimam, octavam tangunt melodiæ, tunc autenticorum formulis, quæ alte extenduntur, conveniunt. Et hæc est, quod dicit nisi cum cantus alto descendit et in g. d. f.

Explicit Musica Aribonis.

AN DOMINI MICHII

HENRICUS CLERICUS POMPOSIANUS

MONITUM IN OPUSCULUM SUBSEQUENS

(MONTFAUCON, *Diarium Italicum*, p. 80)

... Pomposam monasterium, olim per amplam sanctitatisque fama insignitum, vidimus, jam desertum. Id undecimo sæculo, Guidonis abbatis opera, cum primis frequentatum, post accessu principum et magnatum, qui isthuc asceticæ vitæ tirocinia Guidone magistro posuere, egregie nobilitatum est. Hujus Guidonis mentio habetur in præfatione V. cl. Mabillonii ad sæculi sexti Benedictini partem priorem. Ejus obitus in annum cadit 1046. Fertur autem in primis qui spontaneam flagellationem invexerunt, ejusque Vita legitur ibid. p. 509. Sub hæc, eodem item sæculo, curante Hieronymi abbate, codicibus bene multis instructum fuit; adeo ut aliis per Italiam bibliothecis, ne Romana quidem excepta, Pomposianam præcellere testificetur Henricus clericus in epistola ad Stephanum quemdam, subnexo bibliothecæ ejusdem catalogo: quæ jubet animus hic atterere, ut compertum lectori sit quantæ molis tunc fuerit numerosas parare bibliothecas; quando ista, quæ aliis prædabatur, ne mediocribus quidem nostri ævi conferri valet. Epistolam autem et catalogum ex Mutinensi serenissimi ducis bibliothecæ prodeunt, mihiq; ab amicissimo viro Julio Fontano card. imperiali bibliothecario, ut nondum publici juris facta, oblata isthæc Romæ sunt.

Ex his quæ de Tito Livio notat Henricus col. 1355 jam ævo suo amissas et deploratas tanti scriptoris Decades bene multas indicat, tametsi non sic accurate rem teneat. Ignorat quippe memo ex Decadibus 14, sive ex libris 140, aut, ut alii, 142, solos superesse 35, ac proinde amissos totos 107. De Trogo Pompeio cum agit, cavensis putes ipsum Trogum integrum hac in bibliotheca existisse, qui jam a multis retro sæculis extinctus erat. Verum de Justino intelligas epitomes auctore; qua epitome Justinus Trogum nobilissimum scriptorem confodit ac de medio sustulit; periude atque Livius magna sui parte perit Floro et Argumentorum auctore perniciem inferentibus. Editis quippe compediis auctores primi, valere jussi, paulatim incuria vel funditus interierunt, vel mutilati magna sui parte sunt

EPISTOLA HENRICI CLERICI AD STEPHANUM

STEPHANO philosophiæ fonte decenter imbuto, HENRICUS clericus cælestis sapientiæ illustrationem.

Audita fama venerabilis Hieronymi Pomposiani abbatis, se jugiter exercitantis, quidquid commode orbe illustrato in divina pagina usquam reperiri po-

test tuo indesinenter subscribi libello, et numerum nosse eorum quos Deo inspirante ex suo tempore gessit [congessit] librorum, quidve in his adeo studuit, ut cætera pene neglegeret (sic), te vehementer cupere fateris. Quod prout potero, rerum dulcissime, in harum cujuscumque modi serie litterarum,

quantum ex ipsius ore cognovi meave experientia, A et excors qui non optet quiescere in Pomposiana tuzæ intimabo fideliter dilectioni. Sed ut ad hoc planius descendam, perspicuisque pateat rationibus, paulo altius inchoandum est.

Pomposiana ergo basilica, sicuti ego accepi, ex tempore Guidonis miræ sanctitatis, primi ejusdem colendi loci patris, mirifice honestari ac augeri cepit. Cujus sanctitate viri gens afflata, atque exhilarata, quamplures undique ad hoc venerabile tutumque properabant certatim effugium; cupientes tam sancti magistri instrui disciplinis, vitamque sub monachica castigare tritina. Inter quos etiam quidam marchionum, comitum procerumque filii, delictis omissis pompæque sæculari posthabita, convenerunt, Deoque operante usque hodie non desistunt. Quo in tempore iste dominus meus, de quo nobis B sermo, Hieronymus abbas, a puero advoctus, sufficienter didicit monachicam normam: deinde in grammaticæ studuit fundamento; sed et dialectica aliquando libavit acumina, in brevique, Deo magistrante, multum profecit tempore.

Tunc ex priore abbas a fratribus gratanter ordinatus est. Qui quoniam erat ingenio promptus, animo placidus, fratrum amator, morum longe politus honestate, mente providus, cernens tantam se gentem sine vomere, ac marra divini cultus minimè fructificare posse, illico data opera curiose ubique quærrere cepit diversorum volumina doctorum, quæ presentibus posterisque documenta relinqueret; ut sicut genere studioque diversi erant, sic in his unusquisque specularetur quid imitandum, quidve aspernandum sibi foret. Difficile mihi videtur, quempiam virtutes ac vitia discernere libere posse, ignorantem ænigmata et sententias Scripturarum. Quis enim ægroto antidotum dare novit, nisi qui didicit? quisve remigii ignarus ratem committere fragilem sævo æquæ ponto?

Sed quoniam bonos lividorum aculei stimulare æriter solent, nonnulli quibus mens insana fuerat, dissidere, dissentire ac objurgare ex hoc præclarum ceperunt abbatem; alii eum frustra in nugis bona monasterii dissipare; alii autem illum hoc ob id agere, ut aliquando cum totis libris fugiens aliquem acquireret episcopatum sibi, instanter asserebant; a quibus mens mea longe aliena fuit, semperque D quod bonum et æquum sub hoc credidit negotio. Cui operi ex abbatis jussu Bonus nomine et exemplo monachus ex eremita præerat, omnium dogmate ditium peritus, qui etiam æstuans ut tantum librorum exempla colligeret, non curabat distinctas et decoras litteras: sed quoquomodo formatas. Decederat enim prædictus abbas eosdem rescribere, et in unum bibliothecæ corpus colligere. Unde quosdam ex fratribus adversos habeo ob nimiam titulationem non valentes legere libros a me scriptos.

Nulla autem ecclesia, nec urbs, neque provincia, tandem nec ipsa Roma orbis caput, certet laudibus Pomposiæ copia sanctorum fortunatæ librorum. Quis igitur tam ferreus, quis tam immitis, tamve bestius,

et excors qui non optet quiescere in Pomposiana claustrum a strepitu mundanæ pestis, ubi jugiter ædificationis, et salvationis meretur intelligere verba? Sicut enim probos mores colloquia corrumpunt prava: sic e converso bona colloquia malos destrunt mores, immittuntque bonos.

Sed ne tibi parum sufficere videatur quod de libris memoravi, libet etiam titulum uniuscujusque libri scribere; ut quod parvis non credis verbis, saltem fidelibus subjectum credas oculis. Nec enim hoc in vanum conati sumus; quoniam accidere potest ut errore aliquis ex his subtractus lateenter liber oblivioni tradatur; sed perfecta hac pagina fidei librorum custos cum diligenter inquirat, si forte vel ex fratribus, vel advena sustulit, armario restituantur continuo. Nota autem, prudens lector, quia citius ut dignoscere valeas unumquemque librum, quoniam plures in uno volumine sunt, ubicunque figura in modum litteræ R et quotquot tituli intra R et R continentur in uno tantum adsunt connexi volumine. Hoc autem quod de vita sancti viri Hieronymi abbatis deque fratrum numero et de eremi amœnitate, et totius loci ædificiis, quævis in libello quem proprie de ea re scripsi invenias: actum vero in libro pontificum anno ab Incarnatione 1693.

R XII libri Augustini super Genesim ad litteram.

R XII libri De civitate Dei, ejusdem Augustini.

R III libri De verbis Domini super Mattheum, super Lucam, et super Joannem.

R Ejusdem De catechizandis rudibus 1; De magistro liber 1, lib. Quæstionum 1; De agone Christiano lib. 1; De fide catholica lib. 1; contra V hæreses, id est contra Paganos, Judæos, Manichæos, Sabellianos et Arianos, lib. 1; De altercatione Ecclesiæ et Synagogæ lib. 1. sermo De decem ebordis; De vita Christiana lib. 1.

R Ad Bonifacium contra Donatistas hæreticos lib. 1. Sermo De Emerito episcopo. Ejusdem Augustini epistola Honorio et Theodosio consulibus, contra eundem Emeritum Donatistarum episcopum. Responsio contra duas epistolas Gaudentii Donatistarum episcopi ad Dulcitium. Alia responsio contra secundam epistolam ejusdem Gaudentii ad eundem Dulcitium. Ejusdem epistola ad Maximianum De non rebaptizando. Sermo gratiarum Maximiani episcopi, quod reversus sit ad catholicam ex Donatistis. Epistola Silvani, et Valentini, Aurelii Augustini, et cæterorum episcoporum concilii Zertensis ad Donatistas. Ejusdem ad Macrobius ut non rebaptizet. Ejusdem Augustini De continentia liber unus. Alia De patientia. Tractatus ejusdem De muliere forti in Salomone. Epistola ejusdem ad Marcellinum quomodo invenerint Magi Pharaonis, conversa in sanguinem tota aqua Ægypti, unde simile aliquando facerent. Epistola Marcellini ad sanctum Augustinum De aliquibus quæstionibus exsolvendis. Cur hic Deus, qui et Veteris Testamenti Deus esse affirmatur, spretis veteribus sacrificiis, delectatus sit. Epistola sancti Augustini ad Evodium De sententiis

in Epistola sancti Petri. Spiritibus qui in carcere erant conclusi advenientem Christum prædicasse, qui Christo aliquando increduli fuerunt. Ejusdem De divinatione dæmonum sermo. Ejusdem Augustini De versu Apostoli ubi dicit: *Debitor sumus non carni*. Sermo ejusdem De psalmo alleluatico (*sic*). Ejusdem August. Sermo De alleluia. Sermo De nocte et die resurrectionis Domini contra Judæos et hæreticos. Ejusdem post, De concupiscentias suas non eundo liber. Ejusdem exhortationum beati Augustini ad Valerium comitem charissimum sibi. Gregorii papæ ad Recaredum [*codex Regaredum*] regem. Ejusdem Augustini liber 1 De mendacio. Alius ejusdem contra mendacium. De vita et moribus catholicis contra Manichæos lib. 1. Ejusdem ad Aurelium abbatem, De opere monachorum lib. 1. De prædestinatione lib. 1. Sermo ejusdem De tempore barbarico. Sermones De Adam n. r. Epistolæ August. De omnibus hæresibus liber 1.

r De perfectione justitiæ ad Paulum et Eutropium lib. 1. De natura et gratia ad Timasium et Jacobum lib. 1. Epistola Prosperi et Hilarii ad sanctum Augustinum De querela Gallorum. Ad eosdem sancti Augustini De prædestinatione lib. 1. Epistola Hilarii (*sic*) ad Augustinum episcopum. Augustini ad Hilarum. Ejusdem Augustini ad Hieronymum De Epistola Pauli ad Galatas. r Sancti Ambrosii De consolatione Valentini (*sic*) lib. Confessionum 13. In salutationem Epistolæ Pauli ad Romanos lib. 1. Ejusdem Augustini super Joannem.

T Idem Cypriani sermones, et epistolæ LXXXI De Judaica incredulitate ad Vigilium episcopum. Versus domini Joannis De coena Mai (*sic*) Cypriani.

r XVIII lib. Hieronymi in Expositione Isaiaë prophetæ.

r XIV. Ejusdem sup. Ezechielem.

T Sup. Hieremiam ejusdem lib. vi.

T Ejusdem expositio ad Galatas lib. . . . Ad Ephesios III, ad Titum 1, ad Philemonem 1.

r Ejusdem super Matthæum 1, super Marcum.

r Libri et diversæ epistolæ ejusdem LXXX.

T XII lib. Ambrosii De Trinitate. Fulgentii De Trinitate. liber 1. Ejusdem De creaturis a Deo de nihilo creatis liber 1. Nicetæ episcopi De ratione fidei 1. Ejusdem De Spiritus sancti potentia lib. 1. Ejusdem De diversis appellationibus Domino nostro Jesu Christo convenientibus.

r Ambrosii De officiis lib. III. Epistola ejus ad Ecclesiam Vercellensem 1. Ejusdem De pœnitentia II libri. Ejusdem De fratris excessu lib. 1. De rebus gestis in Ecclesia Mediolanensi lib. 1.

r Ejusdem De paradiso.

T Catalogum (*sic*) sanctorum 1. Historia illustrium virorum 1.

T Super Matthæum Joannis Chrysostomi.

T LXX. Homeliæ ejusdem De diversis causis Veteris et Novi Testamenti. De reparacione lapsi 1. De compunctione 1.

r Expositio Ambrosii super Epistolas Pauli ad

Galatas, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Thessalonicenses II, ad Colossenses 1, ad Titum 1, ad Timotheum 1. Item ad Timotheum, ad Philemonem 1, Joannis Chrysostomi in Epistolam ad Hebræos sermones xxxiv. Super Job Origenis lib. III. T Ejusdem super Cantica canticorum lib. III.

r De Trinitate Hilarii lib. XII.

T Ejusdem Expositio fidei ad synodum. Lib. De Trinitate Gregorii Hispaniensis Eliberitanæ sedis episcopi ad Gallam Placidiam. * *Est Faustini epistola ad Flaccillam*. Apologeticum Gregorii Nazianzeni episcopi. Ejusdem lib. De nativitate Domini 1. De Epiphania 1. Cum de agro reverteretur ad imperatorem. De dictis Hieremiæ 1. De Pentecoste, et Spiritu sancto 1. De continentia et unitate monachorum 1. De grandinis vastatione cum Pater episcopus re

r Expositio Hilarii super psalterium.

r Psalterium Hieronymi secundum Hebraicam veritatem.

r Libri Collationum I atrum Cassiani. De corpore et sanguine Domini, Lanfranci contra Berengarium. Idem De corpore et sanguine Domini cujusdam sapientis.

r Liber sancti Ambrosii De virginitate. Hexameron ejusdem. De paschali hebdomada. Epistolæ Hieronymi quamplurimæ.

r Cassiodori lib. 1. Lupi Servati lib. Historia Africana. Expositio super Cantica canticorum secundum modernos.

C r Historiæ libri XII. Historiæ Africana lib. III.

r Lib. Officiorum Amalarii episcopi.

T Orosii diversarum Historiarum lib. VII. Eutropii et Pauli De Historia Romana lib. xv. Historia magni Alexandri lib. xv. Liber Plinii et Solini.

r Expositio ut desloratio Hrabani super v, lib.

r Item lib. Plinii et Solini, et Historia Alexandri.

r Liber gratissimus Petri Damiani.

r Expositio super psalterium.

r Expositio Origenis super Lucam.

r Regula Basilii, et regula Columbani abbatis. Monita Porcarii abbatis. Regula Augustini, regula Pauli et Stephani. Augustini De opere monachorum. Sermo Augustini ad monachos. Pinufius De institutione monachi decem homeliæ. Homelia Augustini De persecutione Christianorum. Hildelphonsus De Trinitate, De hæresibus, et quidam alii libri in hoc volumine.

r Augustini super Epistolas Pauli.

r Epistolæ Senecæ ad Lucilium.

r Ejusdem De dandis et accipiendis beneficiis VII. Liber ejusdem ad Neronem de clementia lib. II, et III. Alii utiles libri in eodem volumine.

T Ejusdem tragædiarum.

r Cronica quam Regino Prumiensis abbas composuit. Liber pontificum Romanorum.

r Paschasii De corpore et sanguine Domini. Umberto episcopi De corpore et sanguine Domini.

r Duæ Epistolæ Augustini ad abbatem Valentii-

num, cum duobus sequentibus libris De gratia et libero arbitrio. Hoc opus sic incipit: *Propter eos qui hominis liberum arbitrium*. Altercatio Augustini et Feliciani Ar Liber De prædestinatione et gratia Liber beati Augustini De utilitate credendi ad Honoratum, hic liber sic incipit: *Si mihi honorabil.* Liber beati Augustini De gratia Novi Testamenti ad Honoratum. Hic liber sic incipit: *Mihi proposuisti pertractandas quaestiones*. Alius lib. ejusdem De natura boni. Hic liber sic incipit: *Summum bonum quo superius* Item ejusdem De octo quaestionibus ex Veteri Testamento. Hic liber sic incipit: *Generalem justitiam non violat* Ejusdem duo libri De consolatione mortuorum. Hoc opus sic incipit: In primo libro: *Præbete silentium, fratres*. Alter vero liber sic incipit: *Superiori quidem libello perstrinximus*.

R Sermo August. De corpore et anima, et misera vita; et sic incipit! *O vita, quæ tantos desp.* Sermo sancti Joannis Constantino-
politani De compunctione cordis; et sic incipit Liber sancti Augustini ad Paulinum episcopum, De consolatione mortuorum. Hic liber sic incipit: *Diu sanctitati tuæ, venerande Pauline*. Sermo sancti Augustini ad Martinum, De Ibuliere forte (sic) *Quis inveniet*; et sic incipit: *Præstabis nobis quod diem latum sit.* Item sermo sancti Augustini in dedicatione Ecclesiæ; et sic incipit: *Celebritas hujus congregationis*. Item alius de eadem re, et sic incipit: *Admoneo vos, fratres dilectissimi*. Libellus De quatuor virtutibus, prudentia, fortitudine, temperantia, et justitia, et particularis formula honestæ vitæ edita (sic) a quodam Martyrio episcopo ad Mitonem (sic) regem. Hic liber sic incipit: *Gloriosissimo ac tranquillissimo*. Epistola Paulini et Therasiæ ad Augustinum, quæ sic incipit: *Domino fratri unanimo et venerabili Aug.* Item epist. S. Augustini ad Paulinum quæ sic incipit: *Domino vere sancto et venerabili*. Epistola August. ad Maximinum, quæ sic incipit: *Domino dilectissimo et honorabili fratri Maximino Augustinus*. Gregorii papæ epistola Secundino servo Dei incluso, quæ sic incipit: *Dilectionis tuæ litteras*. Epistola sancti Isidori episcopi ad Mastonem [al. Massonem, Massanum, Massenum] episcopum, De sacerdote lapsa per poenitentiam posse resurgere in gratiarum statum pristinum; hæc ita incipit: *Veniente ad nos famulo vestro*. Liber Retractationis librorum Aug. in quibus qui libri et epistolæ continentur infra scribemus. Contra Academicos et de Academicis primum scripsi libros. Hoc autem opus sic incipit: *O utinam, Romane, hominem sibi aptum!* De beata vita liber unus. Hic liber sic incipit: *Si ad philosophiæ portum*. De ordine lib. II. Hoc opus sic incipit: *De ordine rerum Zenobi*. De soliloquiis lib. II. Hoc opus sic incipit: Vol. De immortalitate liber I. Hic liber sic incipit: *Si alicubi est disciplina*. De moribus Ecclesiæ catholice, et De moribus Manichæorum libri II. Hoc opus

A sic incipit: *In aliis libris satis opinor agnosce nos*. De quantitate animæ lib. I. Hic liber sic incipit: *Quoniam video te abundare otio*. De libero arbitrio libri III. Hoc opus sic incipit: *Dis mihi, quæso te, utrum Deus non sit auctor mali*. De Genesi adversus Manichæos lib. II. Hoc opus sic incipit: *Si oligeros Manichæi quos decessissent*. De magistro lib. I. Hic liber sic incipit: *Quid tibi videatur officare cum loquimur*.

De vera religione lib. I. Hic liber sic incipit: *Cum omnis vitæ bonæ ac beatae viam*. De utilitate credendi liber I. Hic liber sic incipit: *Si mihi, Honorate, unum atque idem videtur esse*. De duabus animabus liber I. Hic liber sic incipit: *Optulante Dei misericordia*. Acta contra Fortunatam Manichæum liber I. Hic liber sic incipit: *Quoniam scriptum est*. De Genesi ad litteram liber I, imperfectus. Hic igitur sic incipit: *De obscuris naturalium rerum quæ omnipotenti Deo artifices facta sentimus, non affirmando sed querendo tractandum est*. De sermone Domini in monte libri II. Hoc opus sic incipit: *Sermonem quem locutus est Dominus*.

Psalmus. partem Donati lib. I. Iste psalmus sic incipit. *Omnes qui gaudetis de pace, modum veri judicate, quod ei hypopsalma est*. Contra epistolam Donati hæretici lib. II. Hic liber sic incipit: *Abs te ipso præsentem audieram*. Contra Adimantum Manichæi discipulum lib. I. Hic liber sic incipit: *De eo quod scriptum est. In principio Deus fecit caelum et terram*. Ex Epistola quarundam propositionum. Ex Epistola Pauli ad Romanos lib. I. Hic liber sic incipit: *Sensus hi sunt in Epistola ad Romanos Pauli apostoli*. Expositio Epistolæ ad Galatas lib. I. Hic liber sic incipit: *Causa propter quam scribit Apostolus ad Galatas, hæc est*. Epistolæ ad Romanos inchoata expositio liber I. Hic liber sic incipit: *In Epistola quam Paulus apostolus scripsit ad Romanos*. De diversis quaestionibus octoginta tribus lib. I. Hic liber sic incipit: *Utrum anima a se ipsa sit*. Item, in mendacio scripsit librum unum. Hic liber sic incipit: *Magna quaestio est de mendacio*. Contra epistolam Manichæi, quam vocant fundamentum libri I. Hic liber sic incipit: *Unum Verbum Deum*. De agone Christiano liber I. Hic liber sic incipit: *Cærona victoriae*. De doctrina Christiana libri IV. Hoc opus sic incipit: *Sunt præcepta quaedam*. Contra partem Donati libri II. Hoc opus sic incipit: *Quoniam Donatistæ nobis*. Confessionum lib. III. Hoc opus sic incipit: *Magnus es, Domine*. Contra Faustum Manichæum libri XXXIII. Hoc opus sic incipit: *Faustus quidam fuit*. Contra Felicem Manichæum libri II. Hoc opus sic incipit: *Opus vestrum in scriptum est*. Annotationes in Job lib. I. Hic liber sic incipit: *Opera magna erant*. De catechizandis verbis lib. I. Hic liber sic incipit. De Trinitate lib. XV. Hoc opus excepta epistola, quam postmodum ad ejus caput adjuncta est, sic incipit: *Lectionis hæc quæ de Trinitate*. De consensu evangelistarum libri IV. Hoc opus sic incipit: *Multa*

quodam alias adversus Donatistas. De baptismo libri vii. Hoc opus sic incipit : *In eis lib. quos adversus epistolam Parmeniani.* Contra quod attulit Centurius a Donatistis libri iii. Hoc opus sic incipit : *Dixi eo quod scriptum est in Salomone: Ab aqua aliena abstine te.* Ad inquisitiones Januarii libri ii. Hoc opus sic incipit : *Ad ea quæ me interrogasti.* De opere monachorum lib. i. Hic liber sic incipit : *Jussioni tuæ sanctæ, frater Aureli.* De bono conjugali libro i. Hoc opus sic incipit : *Quoniam unusquisque homo humano generi par est.* De sancta Virginitate, lib. i. Hoc opus sic incipit : *De bono conjugali nuper edidimus librum.* De Genesi ad litteram libri xii. Hoc opus sic incipit : *Omnia divina Scriptura.* Contra litteras Petiliani libri iii. Hoc opus in libro i sic incipit : *Nostis nos prevaluisse;* in secundo autem sic incipit : *Primis partibus epistolæ Petiliani;* in tertio autem sic : *Lege, Petiliane, litteras tuas.* Ad Cresonium grammaticum partis Donati libri iv. Hoc opus sic incipit : *Quoniam ad te, Cræconi, mea scripta pervenire possent.* Probationum et testimoniorum contra Donatistas liber i. Hic liber sic incipit : *Quoniam timetis consentire Ecclesie catholicæ.* Contra nescio quem Donatistarum liber i. Hic liber sic incipit : *Probationes rerum necessariorum quodam breviario collectas permisimus.*

Admonitio Donatistarum de Maximianistis lib. ii. Hic liber sic incipit : *Quicumque calumniis hominum et criminationibus movemini.* De divinatione dæmonum lib. i. Hic liber sic incipit : *Quodam die in diebus sanctis octavarum.* Questiones expositæ contra paganos, numero sex. Hic liber post epistolam, quæ postmodum a capite addita est, sic incipit : *Merit quoddam et requiritur.* Expositio Epistolæ Jacobi ad xii tribus. Hic liber sic incipit : *Quæ sunt in dispersione salutem.* De peccatorum meritis et remissione, et de baptismo parvulorum ad Marcellinum libri ii. Hoc opus sic incipit : *Quamvis in modis et magnis curarum æstibus.* De unico baptismo contra Petilianum ad Constantinum, liber unus. Hic liber sic incipit : *Respondere adversa sententibus.* De Maximianistis et Donatistis, liber unus. Hic liber sic incipit : *Multa jam diximus, multa jam scripsimus.* De gratia Novi Testamenti, ad Honoratum, liber unus. Hic liber sic incipit : *Quinque mihi proposuisti tractandas questiones.* De spiritu et littera, ad Marcellinum, liber unus. Hic liber sic incipit : *Lectis operaculis quæ ad te nuper elaboravi, fili.* De fide et operibus, liber unus. Hic liber sic incipit : *Quibuscumque videtur.* Breviculus collationis cum Donatistis, libri iii. Hoc opus sic incipit : *Cum catholici episcopi et partis Donati.* Post collationes contra Donatistas, liber unus. Hic liber sic incipit : *Quid adhuc, Donatista, reducimini.* De videndo Deum, liber unus. Hic liber sic incipit : *Memor debiti, illud autem sibi rogavi, et nunc commoneo.* De natura et gratia, liber unus. Hic liber sic incipit : *Librum quem misistis.* De civitate Dei, libri xxii. Hoc opus sic incipit : *Gloriosissimam civitatem Dei Ad Orosium*

presbyterum contra Priscillianistas et Origenistas, liber i. Hic liber sic incipit : *Respondit querenti, dilectissime fili.* Orosii ad Hieronymum presbyterum, libri ii; unus de Origine animæ, et alius De sententia Jacobi. Hoc opus sic incipit : *Deum nostrum qui nos vocavit.* Ad Emeritum episcopum Donatistarum post collationem, liber i. Hic liber sic incipit : *Si nunc, fili Emerite.* De gestis Pelagian. liber. Hic liber sic incipit : *Postea quam in manus nostras.* De correctione Donatistarum, liber i. Hic liber sic incipit : *Laudo, et gratulor et admiror.* De præsentia Dei, ad Dardanum, liber i. Hic liber sic incipit : *Frater, frater dilectissime Dardana.*

Contra Pelagium et Cælestium, De gratia Christi, et De peccato originali ad Albinum, Pinianum et Melaniam, lib. ii. Hoc opus sic incipit : *Quantum de vestra et corporali, et maxime spiritali salute gaudeamus.* Gesta cum Emerito Donatista, liber i. Hic liber sic incipit : *Gloriosissimo Honorio Augusto XII, et Constantio.* Contra sermonem Arianorum. Hic liber sic incipit : *Eorum præcedenti disputationi hæc disputatione respondeo.* De nuptiis et concupiscentia, ad Valerium, libri ii. Primus sic incipit : *Hæretici novi, dilectissime fili Valeri.* Secundus vero sic incipit : *Sunt militiæ tuæ cura.* Locutionum libri vii. Hoc opus sic incipit : *Cum Scripturæ sanctas quas appellant canonicas.* De anima et ejus origine libri ii. Hoc opus sic incipit, id est, liber ad Romanum : *Sinceritatem tuam erga nos.* Secundus vero ad Petrum sic incipit : *Domino dilectissimo fratri et compresbytero Petro.* Duorum vero novissimorum ad Vincentium, Victorem. Primus sic incipit : *Quod mihi ad te scribendum putavi.*

Ad Pullentium (sic) De adulterinis conjugii, libri ii. Primus horum sic incipit : *Prima questio est, frater dilectissime Pullenti.* Secundus autem sic incipit : *Ad ea quæ mihi scripseras.* Contra adversarium legis et prophetarum, libri duo. Hoc opus sic incipit : *Libro quem misistis, fratres dilectissimi.* Contra gaudentium Donatistarum episcopum, libri ii. Hoc opus sic incipit : *Gaudentius Donatistarum Tamugaudensis [Sic. In editis Tamugaudensis] episcopus.* Contra mendacium liber i. Hic liber sic incipit : *Multa mihi legenda misisti.* Contra duas epistolas Pelagianorum, libri iv. Hoc opus sic incipit : *Noveram te quidem, fama celebrissima prædicante.* Contra Julianum, libri vi. Hoc opus sic incipit : *Contumelias tuas et verba maledicta, Juliano.* Ad Laurentium De fide, spe et charitate, liber i. Hic liber sic incipit : *Dici non potest, dilectissime fili Laurenti, quantum tua eruditione delecter.* De cura pro mortuis gerenda ad Paulinum episcopum, liber i. Hic liber sic incipit : *Diu sanctitati tuæ, episcopo veneranda Paulinus.*

De octo Dulciti questionibus, liber i. Hic liber sic incipit : *Quantum mihi videtur, dilectissime fili Dulciti.* Ad Valentinum et ad eos qui cum illo sunt monachos, De gratia et libero arbitrio, lib. i. Hic liber sic incipit : *Propter eos qui hominis liberum*

arbitrium. Ad quos super De correctione et gratia, A
lib. 1. Hic liber sic incipit: *Lactis litteris vestris, Valentini frater dilectissime.*

T Clementis urbis Romæ episcopi recognitionum libri x, excepta epistola et prologo ad caput junctis; quorum primus sic incipit: *Ego clemens in urbe Roma natus ex prima ætate pudicitie studium gessi.* Secundus autem sic incipit: *Cum autem dies quæ ad disputandum sermone statuta fuerat.* Tertius vero sic incipit: *Interea [Petrus gallorum cantibus surgens. Quartus sic incipit: Profecti Cæsarea ut Tripolim pergeremus. Quintus sic incipit: Sequenti autem die paulo citius quam solebat. Sextus sic incipit: Ipsi vero rarescentibus tenebris. Septimus sic incipit: Syracæ tandem etiam Tripoli Phœnices urbem primam. Octavus sic incipit: Postera autem die Petrus. Nonus autem sic incipit: Sequenti die Petrus una notiticum. Decimus autem sic incipit: Mane autem exorto, Clemens.*

Expositio in Apocalypsin Joannis apostoli sancti Ambrosii episcopi, quæ decem et octo libris continetur. Quorum primus sic incipit: *In lectione revelationis Joannis apostoli, fratres charissimi.* Secundus sic incipit: *Fratres charissimi, in candelabro, de quo, cum Apocalypsis legeretur, audistis.* Tertius sic incipit: *Modo, fratres charissimi, audimus beatum Joannem.* Quartus sic incipit: *Et vidi supra dexteram sedentis in throno librum.* Quintus sic incipit: *Sicut modo cum lectio divina legeretur audistis.* Sextus sic incipit: *Et vidi alium angelum ascendentem ab ortu solis.* Septimus sic incipit: *Modo, fratres charissimi, cum Apocalypsis legeretur audivimus.* Octavus sic incipit: *Vox de celo imperium est Dei qui cor tangit.* Nonus sic incipit: *Quod audivimus, fratres charissimi, in lectione quæ recitata est.* Decimus sic incipit: *Modo autem audivimus, fratres charissimi.* Undecimus sic incipit: *In lectione quæ modo recitata est, fratres charissimi.* Duodecimus sic incipit: *In lectione Domini quæ recitata est, fratres charissimi, dixit S. Joannes.* Tertius decimus sic incipit: *Sanctus Joannes, fratres charissimi, dum de vii angelorum phialis et plagis.* Decimus quartus sic incipit: *Modo cum divina lectio legeretur, fratres charissimi, audivimus beatum Joannem.* Decimus quintus sic incipit: *In lectione quæ recitata est, fratres charissimi, reges illos.* Decimus sextus sic incipit: *Quoties Babyloniam nominavi, audistis, fratres charissimi, nomine civitatem de lapidibus factam intelligere.* Decimus septimus sic incipit: *In lectione quæ recitata est, fratres charissimi, beatus Joannes evangelista sic ait.* Octodecimus sic incipit: *Sicut modo audimus, fratres charissimi, angelus Domini locutus est ad beatum Joannem dicens.*

F Incipit commentarium sancti Hieronymi De Apocalypsi Joannis apostoli; hic liber sic incipit: *Joannes, qui gratia Dei interpretatur, figuram Christi tenuit.*

F Incipit Expositio Bedæ Christi famuli super Apocalypsi Joannis apostoli, libri in, excepto pro-

logo ad caput juncto; quorum primus sic incipit: *Apocalypsis Joannis Christi discipuli quam dedit illi Deus palam facere servis suis, fundata per apostolos Ecclesia.* Secundus sic incipit: *Et vidi septem angelos stantes in conspectu Dei.* Tertius sic incipit: *Et vidi aliud signum in celo magnum et mirabile.*

Incipit tractatus De psalmo centesimo octavo decimo Ambrosii Mediolanensis episcopi, cujus prologus sic incipit: *Licet mystica quoque veluti tube increpaverit sono.* Liber vero sic incipit: *Beati, inquam, immaculati, etc. Beati qui scrutantur, etc., quam pulcher ordo, quam plenus doctrinæ.* Incipit tractatus sancti Ambrosii Mediolanensis episcopi in Cantica canticorum, libri v, excepto prologo ad caput juncto, quorum primus sic incipit: *Oculaturus coris sui, quoniam optima ubera.* Secundus autem sic incipit: *Vox consobrini mei, ecce hic advenit.* Tertius sic incipit: *En lectulum Salomonis, innoxii fortes ambiunt.* Quartus sic incipit: *Exsurge, equis, et veni, auster.* Quintus sic incipit: *Pulex a, amica mea, suavis et decora.* Incipit tractatus sancti Ambrosii De psalmo lxi, in qua infidelitatem et impietatem Maximi tyranni graviter redarguit, qui ausus est dominum suum Gratianum imperatorem fraude et dolo perimere, quem imperatorem in Domini tabernaculo habitare, et in monte ejus requiescere dicit; hic liber sic incipit: *Omnia vestrum indubia consuetudo est.* Episcopus Ambrosius Mediolanensis sorori suæ Marcellinæ De baculo, liber 1; hic liber sic incipit: *Sollicitam sanctitatem tuam.* Legatio Aquileiensis concilii ad imperatorem, Gratianum, Valentinianum, et Theodosium; hic liber sic incipit: *Imperatoribus clementissimis et christidmissimis.* Item Ambrosii ad eosdem: *Imperatoribus clementissimis et principibus Christianis.* Item alia ejusdem concilii: *Imperatoribus clementissimis.* Item alia ad eosdem: *Et hoc gloriæ vestre clementissimus princeps.*

Legatio Ambrosii episcopi ad Valentinianum imperatorem: *Ambrosius Valentiniano imperatori.* Item alia ad eundem, De contemnendo simulacrorum culturam: *Cum omnes homines qui sub ditione Romana reguntur.* Item ad eundem imperatorem, relatio Symmachii præfecti Urbis, ut atam simulacris permitat restitui. *Ubi primus ornatus amplificatus.* D Item Ambrosii ad Valentinianum imperatorem, et Symmachum præfectum Urbis. *Beatissimo principi et christianissimo imperatori Valentiniano Augusto, Ambrosius episcopus.* Epistola Ambrosii et aliorum episcoporum Italiæ ad Theodosium imperatorem. *Beatissimo imperatori et clementissimo principi Ambrosius, etc.* Item alia ab eisdem episcopis ad eundem imperatorem. *Beatissimo imperatori et clementissimo principi Theodosio Ambrosius, et doctori episcopi Italiæ.* De humanitate et religione Valentiniani Junioris. *Ambrosius Theodosio imperatori. Silentium mentem rupit.* Ubi se excusat jure Maximi tyranni decessisse presentiam: *Ambrosius Theodosio imperatori.* Item Ambrosii episcopi ad Theodo-

sium : *Ambrosius Theodosio imperatori*. Epistola Ambrosii ad Eugenium imperatorem : *Clementissimo imperatori Eugenio, Ambrosius episcopus*. Incipit liber sancti Ambrosii De obitu Theodosii imperatoris : *Hoc nobis motus gravis*. Incipit sancti Ambrosii episcopi De excessu fratris libri II, quorum primus sic incipit : *Deduximus, fratres dilectissimi, hostiam meam*. Incipit secundus de eadem re : *In die octavo superiore libello aliquid indulgentissimus decidero*. Ambrosius episcopus clericis : *Plerumque humanis obrepit mentibus*. Ambrosius episcopus hœreticis : *Quæris a me cur Dominus Deus manna pueris*.

T Sex libri Augustini episcopi catholici in libros Juliani hæretici Pelagianæ hæresis, excepta epistola ad caput adjuncta. Hoc opus sic incipit : *Contumelias tuas et verba maledica, Juliane*.

T Augustini adversus libros Parmeniani Donatistæ, libri III. Hoc opus sic incipit : *Multa quidem et alia adversus Donatistas*. Item Augustinus De bono conjugali. Hic liber sic incipit : *In conjugali quippe vinculo, hoc de libro Retractionum*. De spiritu et littera, ad Marcellinum, sancti Augustini prologus, ad quem scripserat tres libros. Liber sancti Augustini ad Marcellinum De spiritu et littera : hic liber sic incipit : *Lectis opusculis quæ nuper elaboravi*. Sermo sancti Augustini De præsentia Dei, ad Dardanum ; hic liber sic incipit : *Fator me, fili Dardane*. Item sermo sancti Augustini De virginitate ; hic liber sic incipit : *Quantam in celestibus beatitudinem virginitas sancta possideat*. Incipit liber Augustini De vera religione ; hic liber sic incipit : *Cum omnis vite bonæ ac beatæ*.

T Libri III sancti Augustini De verbo Domini in evangelistas tres, id est Matthæus, Lucas et Joannes ; quod opus in duobus voluminibus scriptum habemus. Non dico quod de uno libro divisio facta fuit in duo volumina ; sed quia eundem bis scriptum habemus. Scripseramus quidem eum pridem, sed non tam luculenter ut postea ; quorum primus sic incipit : *Evangelistam audivimus, et in eo Dominum eos arguentem*.

T De consensu Evangelistarum, libri IV ; hoc opus sic incipit : *Inter omnes divinas auctoritates quæ sacris litteris continentur*.

T Liber Etymologiarum Isidori Spalensis (sic) episcopi.

T Libri X Livii (sic) ab Urbe condita, sed capitula XI, adhuc desunt Pomposiano abbati, quæ reperire aude ambelat.

T Liber proemiorum De libris Novi et Veteris Testamenti. Item liber sancti Isidori De vita, ortu et obitu sanctorum Patrum, qui in Scripturarum laudibus referuntur ; hic liber sic incipit : *Incipiunt nomina, Sanctorum Patrum Veteris Testamenti mystice exposita a sancto Isidoro Spalensi episcopo*. Hic liber sic incipit : *Adam futuram Christi gestavit*. Item nomina sanctorum De Novo Testamento ; hoc opus sic incipit : *Quatuor*.

A Chronica sancti Isidori Spalensis episcopi, describens Historiarum breviarium ab exordio mundi, usque ad Heraclii tempus, liber. Liber Differentiarum Isidori Spalensis episcopi : hic liber sic incipit. Item De distinctionibus quatuor vitiorum ; hic liber sic incipit : *Contra hæc tam IV virtutum genera*. Item secundus, De differentiis verborum ; hic liber sic incipit : *Isidorus lectori, salutem*. Plerique veterum sermonum differentias distinguere studuerunt. Sermo Isidori contra Arianos ; qui sic incipit : *Veni, Domine Jesu Christe, redemptor noster*.

Sermo sancti Joannis Os aurei, De psalmo L, et pœnitentia David, qui sic incipit : *Ad cœnæ vos reliquias vocamus*. Epistola ejusdem ad eos qui dicunt, Quare non de medio sublatus est diabolus ; hic liber sic incipit : *Rursum vobis mensam quam pridem promisi*. In nomine sanctæ et individuae Trinitatis, incipiunt acta sancti Methodii episcopi Paterensis, De regnis regum gentium, et De novissimis temporibus certa demonstratio Christiana.

Duo libri Aug. De Genesi contra Manichæos : hoc opus sic incipit : *Si eligerent Manichæi quos deciperent*. Idem duo libri sancti Augustini ad Simplicianum ; hoc opus sic incipit : *Gratiosissimam plane atque suavissimam interrogationum tuarum dignationem*. Item Augustinus ad Dulcitium, de octo quaestionibus : hoc opus sic incipit : *Quantum mihi videtur, fili dilectissime Dulciti*.

C Incipit Expositio super Cantica canticorum Apollonii ; hic liber sic incipit : *Admirantibus vocem Spiritus sancti*.

T Decreta pontificum primi Clementis papæ ad Damasum.

T Item Augustini libri XV De civitate Dei, X in volumine uno, et V in alio.

T Historiarum antiquarum XLIV lib. Trogi Pompeii.

T Expositio in Evangelium Matthæi edita nescio a quo auctore, cum prologo ad caput juncto ; hic liber sic incipit : *Cum diligenti studio, ac cum sollicita diversis testimoniis prophetarum, evangelistarum numerum volumus approbare*. Hoc autem opus tendit usque ad Evangelium, quo ait : *Tunc oblatus sunt ei parvuli ut manus eis imponeret et oraret ; et dividitur expositio libri in LXXVI capitula*.

D Memento, prudens lector, quia solerti cura (sic) strenuissimi abbatis Hieronymi superius dicti, omnes peno supra commemoratos libros diligenti sibi exercitio jam scribere fecit. Ideo enim dixi, peno, quia quosdam quos sanctus Augustinus in libro Retractionum commemorat, ejus avidæ manus suadum (sic) attingere valuerunt. Unde sagax ingenium illius nunquam quiescit sedulo rogitando percontando tibi habiles sanctorum libri latent, quatenus ad eorum indaginem pervenire, et suo commentario addere valeat, ut inter Italicas Pomposianæ mire fœgeat Ecclesia. Omnia Dei clementia circa suos, quæ sic fidem flagrare facit, ut quasi esurions comedat

nec satiatur, sitiens cibabat ampliusque sitiatur. Quippe desiderium illius, modum in requirendo non reperit ullum, sed anhelanter, operoseque annuitur, quomodo vivo, eximia librorum copia propriam ditet Ecclesiam. Sed quia livor et iniqua [lingua] (1) contagium saepe inter felicia secure ac bene gesta rodere solent, non ignoramus futurum fore quosdam superstitiosos et malivolos, qui ut sancto loco detrahant, ut optimo abbati calumniae.... ingerant prociaci cura indagare; cur idem venerabilis abbas Hieronymus voluit gentiliis codices, fabulasque erroris, exactosque tyrannos divinae inserere veritati, paginaeque librorum sanctorum. Quibus respondendum apostolicis verbis, quia in domo potentis non solum vasa aurea et argentea, sed et fictilia sunt... (II Tim. II, 20).

..... Hoc egit ut pro studio et merito suo habeat unusquisque in quibus oblectetur et proprie exerceat ingenium. Hinc et ipsa Veritas ait: *In domo Patris mei mansiones multae sunt* (Joan. XIV, 2). Credo ut quanto quis hic erit sanctior, tanto illic beator. Idem quoque gentiliis commentum librorum, si ad puram intentionem, intelligantur [utile est] (2). Quid enim aliud sonant quam saecularum pompam nihil esse; unde Apostolus: *Scimus quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum* (Rom. VIII, 28). Quiescant itaque; argumentatus vero abbas in sancto opere, ut qui bene coepit, usque in finem perseveret, ut libri posteris profuturi scribantur et pro futuris temporibus ad memoriam retinendum itidem subnotentur

(1) Sic legendum puto, non nisi vox una deest.

(2) Sic suppleto

ANNO DOMINI MXCII

ROBERTUS DE TUMBALENA ABBAS S. VIGORIS.

NOTITIA HISTORICA ET LITTERARIA.

(Oudin Script. eccles., II, 769.)

Robertus de Tumbalena, monachus sancti Michaelis in periculo maris, ut scribit Ordericus Vitalis lib. VIII Historiae ad annum 1094, abbas factus postea monasterii S. Vigoris ad muros urbis Bajocensis in Normannia. *Romam ille profectus est, ubi a Gregorio VII papa detentus honorifice usque ad mortem Romanae fideliter servivit Ecclesiae*, ut Ordericus idem scribit ad annum 1087, libro cit. *Inter reliqua peritiae suae monumenta, brevem et luculentam sensuque profundam super Cantica canticorum expositionem in Ecclesia dimisit*, teste eodem. Hic Commentarius in Cantica canticorum, cujus prologum edidit Joannes Mabillon tom. I Analectorum, pag. 125, ex ms. codice Balernensis in Burgundiae ducatu abbatiae ordinis Cisterciensis, idem cum eo est qui huc usque S. Gregorio Magno ascriptus est, ad quem nullo modo spectare censet Petrus de Gassanvilla, in editionem Operum divi Gregorii Magni ultima. Exstat vero ms. in bibliotheca insigni S. Victoris Parisiensis, non pro more suo anonymus, sed cum praefatione, quae in aliis mss. deest, et cum littera prima seu initialis auctoris R. in codice in-

scripto RR. 12, fol. 187. Idem vel anonymus, vel sub Gregorii nomine simpliciter, in multis Galliarum bibliothecis ms. exstat, ut habet Petrus de Gassanvilla citatus, ubi in editione sua Operum S. Gregorii Magni de mss. codicibus agit ad quos eadem contulit. Quibus addo alios hujus exstare mss. codices in bibliothecis Clarae Vallis et Aureae Vallis cod. 93, ejusdem Cisterciensis instituti, atque in majoribus passim eorumdem bibliothecis. Esse autem unum et eundem hunc commentarium cum eo qui Gregorianus dictus est, conferenti utriusque initia cum consequentibus, patebit. Nullusque est qui tam aperta refragabitur rei, nisi qui mentem sacram abjecerit. Neque obijciendum ex Analectis tom. I, pag. 128, Robertum abbatem Sancti Vigoris dimisisse Commentarium suum in duobus libris, anonymum autem tomo III Operum S. Gregorii Magni, pag. 461, *Explanationem in eadem Cantica continuisse*. Hoc enim postea factum ab SS. scriptoribus est ut dicto obtemperarent abbati qui id in votis habuit et transcribentibus injunxit, sub praefationis suae finem tomo I, pag. 128, Analectorum. Nec aliam